

NAWOJA MIKOŁAJCZAK-MATYJA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska
<https://orcid.org/0000-0003-2282-8960>

Copyright and License: Copyright by Instytut Języka
Polskiego PAN, Kraków 2022. This article is published under
the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivatives
4.0 International (CC BY-ND 4.0) License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/legalcode.pl>).

DZIEWCZYŃKA I CHŁOPIEC W ZDANIACH Z NARODOWEGO KORPUSU JĘZYKA POLSKIEGO. ANALIZA FUNKCJI PEŁNIONYCH PRZEZ NAZWY PŁCI WSPÓŁWYSTĘPUJĄCE WEWNĄTRZ ZDANIA

Słowa kluczowe: opozycja semantyczna, opozycja semantyczna binarna, nazwy płci, lingwistyka korpusowa, socjolingwistyka.

STRESZCZENIE

Artykuł zawiera propozycję rozszerzenia badań nad opozycją semantyczną wyznaczoną przez czynnik płci o analizy, dla których punktem wyjścia jest współwystępowanie pary nazw przedstawicieli różnych płci wewnątrz zdań z korpusu językowego. Badanie przeprowadzono na przykładzie pary wyrazów *chłopiec* i *dziewczynka*, denotujących kategorie wyznaczone przez połączone kryteria płci i wieku. Celem badania stało się przedstawienie sposobu ukazywania chłopca i dziewczynki w polskich tekstach korpusowych, poprzez analizę funkcji pełnionych przez słowa *dziewczynka* i *chłopiec* współwystępujące wewnątrz zdań. Podstawowym narzędziem analizy był zestaw kilkunastu funkcji pełnionych w zdaniach przez pary wyrazów o przeciwstawnych znaczeniach, w ostatnich dziesięcioleciach wykorzystywany w pracach dotyczących różnych języków. Analizie poddano 500 zdań zawierających wyrazy *dziewczynka* i *chłopiec*, wyselekcjonowanych ze zrównoważonego podkorpusu Narodowego Korpusu Języka Polskiego, liczącego około 250 milionów słów. Do wyszukiwania zdań, w których współwystępują te dwa wyrazy, wykorzystano narzędzie Poliqarp. Wyniki potwierdzają dominację dwóch funkcji: WSPIERANIA I WSPÓŁWYSTĘPOWANIA oraz ŁĄCZENIA-UJEDNOLICANIA, wskazywaną w poprzednich pracach dotyczących funkcji opozycji w dyskursie. W wyniku analizy stwierdzono także znaczącą przewagę proporcji zdań z funkcjami podkreślającymi różnice między chłopcem a dziewczynką (prawie 70% całego analizowanego zbioru) nad zdaniami z funkcjami wskazującymi podobieństwa między nimi (mniej niż 25% zbioru). Wykazano również konieczność wyodrębnienia dodatkowej funkcji, obrazującej relacje między płciami, takie jak rodzaje uczuć czy typy kontaktów. Szczegółowa analiza danych zawartych w zdaniach z najsilniejszą funkcją umożliwiła wskazanie kilku aspektów kontrastujących przedstawicieli obu płci, takich jak rodzaje czynności i zabaw oraz cechy wyglądu zewnętrznego. Uzyskane wyniki porównano także z wcześniejszą analizą przeprowadzoną dla pary *kobieta* i *mężczyzna*. Stwierdzono, że czynnik wieku wpływa na sposób użycia pary wyrazów z opozycją płci wewnątrz jednego zdania: wyrazy denotujące osoby niedorosełe są silniej kontrastowane w zdaniach z korpusu niż wyrazy denotujące osoby dorosłe.

1. WPROWADZENIE

Jedną z przyczyn niesłabnącego zainteresowania językoznawców relacją opozycji semantycznej dwuczłonowej jest przekonanie o roli kontrastu binarnego w procesach poznawczych człowieka i dostrzeganie przejawów dychotomizowania rzeczywistości w różnych zjawiskach kulturowych. Przedmiotem rozważań i badań językoznawczych bywają m.in. pary opozycyjne denotujące wyraziste kategorie społeczno-kulturowe, takie jak kategorie wyznaczone przez czynnik płci. Przykładowo: pary *man/woman* oraz *boy/girl* są wybierane do rozważań nad analizą składnikową, a także jako baza definiowania różnych związków semantycznych (Leech 1987, 89–94), pary *male/female*, *boy/girl* i *husband/wife* wykorzystuje się często jako egzemplifikacje typów opozycji, odpowiednio: komplemimów i konwersów (np. Cruse 1995, 200, 2000, 168–169, 172; Lyons 1984, 269–271; Murphy 2003, 170, 199), czy w rozważaniach nad siłą relacji (np. Cruse 1995, 262) itp. Jednak niekiedy zwraca się uwagę, że podstawa opozycji w parach takich jak *male/female* oraz *boy/girl* ma charakter bardziej pragmatyczny czy kulturowy niż logiczny (Murphy 2003, 199).

Współcześnie badania opozycji semantycznych, w tym – tych denotujących kategorie wyznaczone przez czynnik płci, można przeprowadzać z wykorzystaniem korpusów językowych (już istniejących albo stworzonych dla celów konkretnego badania), tj. zawartych w nich tekstów, narzędzi przeznaczonych do ich przeszukiwania oraz charakterystycznych metod, takich jak wyodrębnienie i analiza konkordancji, zbiorów kolokatów i wyrazów kluczowych. Za przykłady analiz tego typu można uznać m.in. pracę Michaela Pearce’a nad kolokacjami wyrazów *man* i *woman* w tekstach Brytyjskiego Korpusu Narodowego (Pearce 2008, 1–29) oraz kilka prac Paula Bakera: analizę wyrazów kluczowych w tekstach mężczyzn o mężczyznach i kobiet o kobietach (Baker 2005, 154–190), analizy kolokacji wyrazów *spinster* i *bachelor* (Baker 2006, 95–120) czy analizy wyrazów kluczowych, kolokatów i konkordancji dla wyrazu *metrosexual* w korpusie artykułów prasowych (Baker 2012, 106–113).

W niniejszej pracy zostanie ukazana propozycja rozszerzenia badań korpusowych nad opozycją binarną wyznaczoną przez czynnik płci o analizy, dla których punktem wyjścia stało się współwystępowanie pary nazw przedstawicieli różnych płci wewnątrz zdań z tekstów zawartych w korpusie językowym. Takie analizy umożliwiają przyjrzenie się sposobom i sile podkreślania zarówno podobieństw i różnic w ujmowaniu denotatów pary wyrazów o znaczeniach przeciwstawnych, jak i powiązań między denotatami. Mogą także wskazywać, czy w zdaniach bardziej podkreślane są kontrasty między denotatami, czy też ich cechy wspólne. Teoretyczną podstawę badania stanowią prace dotyczące funkcji opozycji semantycznej w dyskursie. Te funkcje, stanowiące podstawowe narzędzie przeprowadzonej analizy, przedstawiono w dalszej części artykułu.

Przedmiotem badania będzie opozycja semantyczna dotycząca osób niedorosłych, a więc para wyrazów denotujących kategorie wyznaczone przez połączone kryteria płeć + wiek, a materiałem badawczym – zdania z tekstów zawartych w Narodowym Korpusie Języka Polskiego (dalej: NKJP), uruchomionym w 2012 r. Analizom poddano

współwystępowanie członów pary *dziewczynka/chłopiec*, czyli pary wyrazów, dla których znaczenie uznawane za podstawowe to – odpowiednio – ‘dziecko płci żeńskiej’ oraz ‘dziecko płci męskiej’. Dla wyrazu *dziewczynka* jest to we współczesnych słownikach języka polskiego definicja znaczenia nr 1 (SJPDor, t. 2, 594; ISJP, t. 1, 356; SJPDun, 221; internetowy SJPPWN), a dla wyrazu *chłopiec* – definicja znaczenia nr 1 (SJPPWN) lub pierwsza część definicji znac. 1 (SJPDor, t. 1, 873; ISJP, t. 1, 168; SJPDun, 106).

Celem analiz przeprowadzanych w niniejszej pracy było zatem przedstawienie sposobu ukazywania reprezentantów obu płci – dziewczynki i chłopca – w tekstach polskich, poprzez wyodrębnienie zestawu funkcji pełnionych przez parę wyrazów *dziewczynka/chłopiec* wewnątrz zdań w tekstach NKJP.

2. FUNKCJE OPOZYCJI W DYSKURSIE JAKO NARZĘDZIE ANALIZY TEKSTU: PODSTAWA TEORETYCZNA I ZESTAW FUNKCJI

2.1. Baza teoretyczna: prace na temat funkcji opozycji w dyskursie

Korpusowe badania nad relacją opozycji semantycznej dwuczłonowej są prowadzone już od końca XX wieku. Fundamentalna dla tych badań okazała się monografia Jonesa (2002). Zaproponowano w niej, na bazie analizy dotyczącej 56 silnych opozycji dwuczłonowych (np. *new/old, peace/war*), zbiór podstawowych funkcji pełnionych przez pary o przeciwstawnych znaczeniach, których członki współwystępują wewnątrz tego samego zdania. Analizie poddano w sumie 3000 zdań wyekscerpowanych z korpusu tekstów z czasopisma liczącego 280 mln wyrazów. Jedną z par wyrazów analizowanych w pracy Jonesa jest opozycja *female/male*, wyznaczona przez czynnik płci.

Praca Jonesa stała się inspiracją dla licznych badań, prowadzonych na materiale języka angielskiego (np. Davies 2012, 2013; Jones 2006, 2007; Jones i Murphy 2005) albo na gruncie innych języków: szwedzkiego (Murphy i in. 2009), japońskiego (Muehleisen i Isono 2009), niderlandzkiego (Lobanova, Van Der Kleij i Spenader 2010), serbskiego (Kostić 2011, 2015), chińskiego (Hsu 2015), arabskiego (Hassanein 2018) i francuskiego (Steffens 2018). Te badania potwierdziły realność funkcji zaproponowanych przez Jonesa, zarówno w tekstach pisanych, jak i w mówionych, o różnej tematyce i dla różnych zbiorów par. Niektóre badania tego typu prowadzi się na ogólnych korpusach danego języka, np. takich jak British National Corpus (Jones 2006) lub Chinese Gigaword Corpus (Hsu 2015). Do badań tego rodzaju należy także analiza funkcji pary *kobieta/mężczyzna* w zdaniach z NKJP przeprowadzona przez autorkę niniejszej pracy (Mikołajczak-Matyja 2021).

Funkcje wyodrębnione przez Jonesa, mimo iż często powiązane z określonymi ramami leksykalno-składniowymi, nie są jednak przez te ramy definiowane (Murphy i in. 2009, 2160)¹. Oznacza to brak przyporządkowania „jeden do jednego” między

¹ Według Murphy konstrukcje leksykalno-składniowe powiązane z funkcjami mogą być traktowane jako stanowiący formę składnik jednostki forma-znaczenie, składnik zawierający sam w sobie pewne znaczenie

funkcją a ramą leksykalno-gramatyczną, w której umieszczona jest badana para wyrazów w danym zdaniu (Jones i in. 2007, 134). Na przykład, jeśli człony badanej pary nazwiemy X / Y , to rama $X \text{ lub } Y$ może być nośnikiem różnych funkcji w zależności od budowy pozostałej części zdania oraz znaczenia całego zdania (lub, niekiedy, także szerszego kontekstu). Zatem przyjmuje się najczęściej, że funkcje wyodrębniane są przede wszystkim na bazie kryteriów semantycznych lub semantyczno-pragmatycznych (np. Hsu 2015, 52; Murphy i in. 2009, 2162).

Davies (2012, 2013) oraz Hassanein (2018) wskazują – odpowiednio – na przykładach korpusów tekstów prasowych i religijnych możliwość ścisłego powiązania wyodrębnienia funkcji pełnionych przez parę wyrazów o przeciwstawnych znaczeniach z odkrywaniem ideologii leżącej u podstaw zastosowania tej pary w danej funkcji w konkretnym tekście. Badanie powiązań z ideologią pozwala na traktowanie analizy takich par i ich funkcji w tekstach jako narzędzia krytycznej analizy dyskursu (Davies 2012, 42), co wydaje się interesujące zwłaszcza w odniesieniu do par wyrazów denotujących kategorie o charakterze kulturowym.

2.2. Zestaw funkcji

W analizie stanowiącej przedmiot niniejszej pracy wykorzystano poniższy zestaw funkcji, opracowany na podstawie klasyfikacji z monografii Jonesa (2002) oraz prac zawierających modyfikację lub uzupełnienie tej klasyfikacji (przede wszystkim: Davies 2012, 2013; Hassanein 2018; Hsu 2015; Jones i Murphy 2005; Muehleisen i Isono 2009; Murphy i in. 2009). Poniższy zestaw zawiera wszystkie funkcje ze zbioru przedstawionego przez Jonesa i jego następców, które udało się wyodrębnić w pięciuset analizowanych zdaniach².

W nawiasie po nazwie funkcji³ podano nazwę jej dokładnego lub najbliższego odpowiednika z prac Jonesa (2002, 2006, 2007), a dalej – przykład i krótką definicję funkcji. Podane przykłady funkcji pochodzą z analiz własnych dotyczących wyrazów *dziewczynka/chłopiec* współwystępujących ze sobą w zdaniach z NKJP. W przykładach wyłuszczone badaną parę wyrazów, a podkreślono wraz z nią części zdań decydujące o kwalifikacji. Do zdań przytaczanych tu jako przykłady funkcji zastosowano odnośniki do NKJP jako źródła bezpośredniego (bez uwzględniania metadanych dotyczących źródła wyjściowego). Narzędzie Poliqarp wykorzystane do przeszukiwania korpusu (zob. dalej, 3.1) po wpisaniu danej formuły zwraca zawsze ten sam zbiór zdań z danym uporządkowaniem członów pary i z tą samą numeracją. Odnośnik DC: 362 (zob. przykład poniżej) oznacza zdanie z numerem 362. ze zbioru korpusowych zdań z uporządkowaniem *dziewczynka/chłopiec* zwracanego przez narzędzie.

kontrastywne, dlatego łatwo łączący się z parą jednostek leksykalnych pozostających w relacji semantycznej opozycji binarnej (Murphy 2006 za: Murphy i in. 2009, 2162).

² Krótki przegląd podstawowych punktów krytyki i modyfikacji wprowadzonych przez kontynuatorów prac Jonesa zawarto w artykule Mikołajczak-Matyja 2021.

³ Polskie nazwy funkcji stanowią interpretację nazw oryginalnych, nie zawsze – dokładne tłumaczenie.

- WSPIERANIE I WSPÓLWYSTĘPOWANIE (ANCILLARY): *Anglicy w XX wieku dowodzili, że dziewczynka rodzi się z lewego jajnika, a z prawego – chłopiec...* (DC: 362); *Chłopcy jeżdżą na kucykach za opiekę, dziewczynki za darmo* (CD: 562). Człony badanej opozycji XY (zwane przez Jonesa i jego następców parą A) pełnią taką funkcję w zdaniu, jeżeli potwierdzają lub wzmacniają kontrast („wspierają” kontrast) między inną parą wyrazów (zwaną parą B) w tym samym zdaniu. Realna funkcja pary A zależy od siły kontrastu w parze B: w pierwszym z cytowanych wyżej zdań para A *dziewczynka/chłopiec* potwierdza kontrast pary B (*lewy/prawy*), równie silny jak kontrast pary A, podczas gdy w zdaniu drugim para A podkreśla czy wzmacnia słabszy kontrast pary B, tj. wyrażen *za opiekę/za darmo*⁴.
- ŁĄCZENIE-UJEDNOLICANIE (COORDINATED): *Coraz częściej klientami łódzkich gabinetów kosmetycznych są dzieci. Zarówno dziewczynki jak i chłopcy* (DC: 374). Elementy badanej pary *dziewczynka/chłopiec* są w takich zdaniach połączone i w pewien sposób „ujednolicone” (*unified, coordinated*, Jones 2002, 37), tj. znaczenie orzeczenia odnosi się w jednakowym stopniu do obu członów pary: nie różnicuje ich, ale je „ujednolica”.
- PORÓWNYWANIE (COMPARATIVE): *Geralt spostrzegł, że niedaleko od czoła rozmigotanego stadka pędzi dziewczynka, równie chuda i rozwrzeszczana jak chłopcy...* (DC: 94); *Poczynając od ostatnich klas szkoły podstawowej, chłopcy są w stosunku do siebie bardziej agresywni niż dziewczynki* (CD: 622). Człony badanej pary są eksplicytnie porównywane ze sobą, przy czym podkreślana jest albo ich równość (jak w zdaniu pierwszym), albo nierówność (jak w drugim).
- EKSPLICYTNE ROZRÓZNIANIE (DISTINGUISHED): *Dziecko z zainteresowaniem bada anatomiczne różnice między chłopcami a dziewczynkami i pragnie wiedzieć, czemu one służą* (CD: 274). W zdaniach tego typu rozróżnienie członów badanej pary jest wyrażone *explicite* i podkreślone przez wyraz *różnica*. Wyznacznikami tej funkcji są frazy typu *różnica* (lub synonim tego wyrazu) *między X a Y* bądź *podobne*.
- ZMIANA-PRZEJŚCIE (TRANSITIONAL): *Mają takie prawo, wedle którego [...] mogli uczynić jednego z chłopców dziewczynką, gdy ten osiągał wiek dwunastu księżyców* (CD: 175). Zdania tego typu wyrażają zmianę, rozumianą jako przejście od jednego członu do drugiego. Jako przykłady tej funkcji można traktować także

⁴ Stosowana przez Jonesa nazwa ANCILLARY uwydatnia tę jakby „pomocniczą” funkcję pary A, potwierdzającą lub wzmacniającą kontrast pary B. W niektórych późniejszych pracach wskazano dyskusyjność przypisywania statusu A i B parom współwystępującym w jednym zdaniu: jeżeli obie pary stanowią silne i utrwalone opozycje (np. *dziewczynka/chłopiec* i *lewy/prawy*, jak w przykładzie powyżej), określenie, która z nich potwierdza czy wzmacnia kontrast w drugiej, jest dyskusyjne i subiektywne (Murphy 2003, 203; Kostić 2015, 147; Steffens 2018, 318). W niniejszych badaniach przyjmuje się (podobnie jak Jones przyjmował *implicite*), że parą A jest badana opozycja *dziewczynka/chłopiec*, natomiast przyjęta tu nazwa – WSPIERANIE I WSPÓLWYSTĘPOWANIE (z parą B) – dobrze obejmuje zakresem także takie przypadki, gdy kontrast wewnątrz pary B okazuje się silny i utrwalony w języku.

przypadki zmian o charakterze przestrzennym oraz czasowym (Hassanein 2018, 25, 38), np. *Po prostu po planowaniu chłopca przychodzi czas na planowanie dziewczynki i wszystko wraca do normy* (CD: 268). W niniejszej pracy tę funkcję rozszerzono także o przypadki „zewnątrznej zmiany”: przedstawiciel jednej płci przebrany jest za przedstawiciela drugiej lub traktowany jako przedstawiciel drugiej płci: *Chłopiec, ubrany jak dziewczynka w sukienkę z koronkowym kołnierzem* (CD: 130); *Czasem mówimy do niej jak do dziewczynki, zaznaczając granice „normalności”, a czasem poddajemy się regułom zabawy i traktujemy ją jak chłopca...* (DC: 242).

- NEGOWANIE JEDNEGO CZŁONU (NEGATED): *A nawet jakbym kiedyś chciała, to nie stado, ale jedno, i nie dziewczynkę, ale chłopca* (DC: 22). Jeden członek pary *dziewczynka/chłopiec* zanegowano, czego skutkiem stało się zwiększenie siły drugiego z nich w danym kontekście.
- WZAJEMNE WYŁĄCZANIE (INTERROGATIVE): *Nie był w stanie stwierdzić czy dzieci to chłopcy czy dziewczynki* (CD: 58). Ta funkcja została wyodrębniona w późniejszych pracach Jonesa (np. Jones 2006, 214) i dotyczyła pytań zawierających frazę (czy) *X* czy *Y* sugerujących rozłączność, czyli wymuszających wybór między członami. W pracach innych autorów podkreślano, że funkcja wyboru między członami pary nie musi być ograniczona do zdań/form pytających, i proponowano zmianę nazwy na DISJUNCTIVE (Muehleisen i Isono 2009, 2197) lub na BINARIZED (Davies 2012, 69, 2013, 89).
- WZAJEMNE POWIĄZANIE (ASSOCIATION): *Widz oglądał więc historie o głębokiej, czasem trudnej przyjaźni małego chłopca i małej dziewczynki* (CD: 196). W zdaniach z taką funkcją badana para jest umieszczona w ramach typu: *skojarzenie/powiązanie/związek itp. (między) X a Y*.
- ŁĄCZENIE TOŻSAMOŚCI (SIMULTANEITY): [...] *ukazującego dramat odmieńca-hermafrodyty, który jest dorastającym chłopcem i dziewczynką równocześnie* (CD: 280). Konteksty typu: *X jest/może być/wydaje się jednocześnie Y/prawie Y* itp., wskazują, że oba człony pary mogą się odnosić do tego samego denotatu (w tym samym momencie).
- PODKREŚLANIE NIEZGODNOŚCI (CONFLICT): *Watterson zongluje stereotypami, czyniąc z odwiecznej wojny między dziewczynkami i chłopcami wielki atut swojego komiksu* (DC: 61). Para opozycyjna jest umieszczona w ramie typu *konflikt* (lub synonimy tego wyrazu) *między X a Y* lub *X versus Y*.

Pierwszych sześć z wymienionych wyżej dziesięciu funkcji należy do zbioru ośmiu głównych funkcji wyodrębnionych w pracy Jonesa (2002, 45–91)⁵, funkcja WZAJEMNEGO WYŁĄCZANIA została – jak wspomniano wyżej – dołączona do zbioru w późniejszych

⁵ Pozostałe dwie główne funkcje z propozycji zawartej w pracy Jonesa (2002) – funkcja EXTREME (oba człony pary są połączone z określeniami typu *zbyt, bardzo* (Jones 2002, 91–93)) oraz IDIOMATIC (badana para opozycyjna stanowi część wyrażenia idiomatycznego (Jones 2002, 93–94)) – nie zostały znalezione w materiale analizowanym w niniejszej pracy.

pracach (np. Jones 2006, 214), natomiast ostatnie trzy Jones traktował jako dodatkowe, ponieważ pojawiały się w badanym przez niego zbiorze 3000 zdań znacząco rzadziej niż główne (Jones 2002, 95–96, 97–98, 99–100).

- WARUNKOWANIE I PRYZYWALANIE: *Wtedy, jeżeli małżeństwo posiada same dziewczynki, jest szansa (mała) na zaplanowanie chłopca* (DC: 238). Jest to funkcja nawiązująca do prac inspirowanych monografią Jonesa, przede wszystkim do funkcji CONCESSIVE w pracach Daviesa (2012, 57–58, 2013, 71) oraz SUB-ORDINATED w pracy Hassaneina (2018, 28, 34): człony pary opozycyjnej występują w oddzielnych zdaniach składowych połączonych związkiem warunku, przyzwolenia lub skutku, z użyciem spójników typu: *jeśli, gdy, mimo że, chociaż, jednak* itp.
- WSKAZYWANIE STOSUNKÓW I ZALEŻNOŚCI: Ta funkcja jest treściowo pokrewna funkcji POWIĄZANIA, z tym że miejsce ramy *relacja/skojarzenie* itp. *między X a Y* zajmują tu konstrukcje, w których najczęściej *X* zajmuje pozycję podmiotu, a *Y* albo należy do frazy werbalnej jako dopełnienie lub okolicznik w zdaniu pojedynczym (np. [...] *dziewczynki lubią romantycznych chłopców* (DC: 195)), albo jest umieszczone w kolejnym zdaniu składowym, zazwyczaj podrzędnym (*Tym ostatnim ogniwem była ośmioletnia dziewczynka, którą chłopcy chwycili za ręce* (DC: 490)). Analiza stanowiąca przedmiot niniejszej pracy wykazała zasadność wyodrębnienia tej funkcji, tzn. bez niej spora część analizowanego korpusu znalazłaby się poza klasyfikacją. WSKAZYWANIE STOSUNKÓW I ZALEŻNOŚCI nawiązuje w pewnym stopniu do funkcji TRANSITIVE z prac Murphy i in. (2009, 2173) i Hsu (2015, 62) oraz CASE-MARKED z pracy Hassaneina (2018, 28, 37) (podstawa wyodrębniania w tych pracach: człony pary stanowią – odpowiednio – podmiot i dopełnienie tego samego czasownika lub budują schemat agent – patient), obejmuje jednak szersze spektrum przypadków.

We wszystkich pracach nad funkcjami opozycji zawierających wyniki liczbowe stwierdzono dominację dwóch funkcji: WSPIERANIE I WSPÓLWYSTĘPOWANIE (ANCILLARY) oraz ŁĄCZENIE-UJEDNOLICANIE (COORDINATED) (Hassanein 2018, 40; Hsu 2015, 59–61; Jones 2002, 41, 2006, 203, 2007, 115; Kostić 2015, 140; Murphy i in. 2009, 2166; Muehleisen i Isono 2009, 2192–2195). W badaniach z monografii Jonesa obie te funkcje uzyskały bardzo podobną siłę (po w przybliżeniu 38% korpusu zdań), natomiast w późniejszych pracach przewaga jednej z nich nad drugą i ich udział w korpusach są zróżnicowane, zależnie od badanego materiału (par i korpusów).

3. ANALIZA WYSTĄPIEŃ PARY *DZIEWCZYŃKA/CHŁOPIEC* W ZDANIACH NARODOWEGO KORPUSU JĘZYKA POLSKIEGO: MATERIAŁ I WYNIKI

3.1. Materiał źródłowy

Do analiz wykorzystano materiał zawarty w zrównoważonym podkorpusie NKJP, liczącym 300 mln segmentów, czyli około 250 mln słów⁶, a więc porównywalnym objętościowo z korpusem wykorzystanym przez Jonesa (2002, 26). Zrównoważenie oznacza tutaj, że próbki tekstu do korpusu zostały wybrane tak, aby zapewnić – właściwe dla korpusu reprezentatywnego – proporcje między różnymi stylami/typami tekstów, takimi jak prasa, beletrystyka, książki *non fiction*, inne teksty pisane, teksty mówione, teksty internetowe. Przy opracowywaniu NKJP przyjęto, że w podkorpusie zrównoważonym żaden z typów tekstów nie obejmuje więcej niż połowę zasobów (najsilniej reprezentowane są teksty prasowe) (Górski i Łaziński 2012, 30–31). Należy odnotować, że 80% tekstów z podkorpusu powstało po roku 1990, 15% pochodzi z lat 1945–1990, a tylko 5% (wyłącznie teksty literackie) napisano przed rokiem 1945, ale nie wcześniej niż na początku XX wieku (Górski i Łaziński 2012, 36).

Narzędzie wyszukiwania stanowił Poliqarp, wyszukiwarka umożliwiająca pozyskiwanie zdań zawierających określone dwa wyrazy. W opcji „balanced NKJP subcorpus” w okienko „query” wpisano formułę: „[base = *chłopiec*] ([?])* [base = *dziewczynka*] within s” oraz identyczną z odwrotnym uporządkowaniem *dziewczynka/chłopiec*. Narzędzie zwraca 651 przykładów (zawsze tych samych i pokazywanych w tej samej kolejności) dla pierwszego uporządkowania członów pary wewnątrz zdań (CD) i 599 – dla drugiego (DC). Analizie poddano 500 przykładów, po 250 z każdego uporządkowania. Jak wynika z prac Jonesa i jego następców, taka liczba zdań całkowicie wystarcza do odkrywania tendencji do używania danej pary opozycyjnej w określonych funkcjach. Do analiz wybierano zdania oddalone od siebie (w zbiorach – odpowiednio – 651 oraz 599 zdań) o określonej stałej liczbie innych zdań, w celu uzyskania wyrównanych proporcji materiału ze wszystkich części korpusu.

3.2. Wyniki liczbowe

Tabela 1. pokazuje procentowe udziały zdań z daną funkcją w analizowanych zbiorach. Suma liczb w każdej z trzech kolumn z wynikami przekracza 100, ponieważ 13 zdań (5 w zbiorze CD i 8 w zbiorze DC) zostało sklasyfikowanych jako reprezentujące dwie funkcje. Np.: *Dziewczynki są słabsze, więc chłopcy je krzywdzą* (DC: 79); funkcje: PORÓWNYWANIA ORAZ WSKAZYWANIA STOSUNKÓW I ZALEŻNOŚCI.

⁶ Jako segmenty w NKJP traktowano ciągi znaków nie dłuższe niż słowa, a w niektórych, ściśle określonych przypadkach – ciągi krótsze niż słowa (dokładna charakterystyka sposobu wyodrębniania i liczenia segmentów – zob. Szafkiewicz i Przepiórkowski 2012, 61).

Tabela 1

Liczbowe wyniki analizy: procentowe udziały zdań z poszczególnymi funkcjami

Funkcja	CD	DC	cały zbiór
WSPIERANIE I WSPÓLWYSTĘPOWANIE	45,6	45,6	45,6
ŁĄCZENIE-UJEDNOLICANIE	18,8	20,4	19,6
PORÓWNYWANIE	10,4	12,8	11,6
WSKAZYWANIE STOSUNKÓW I ZALEŻNOŚCI	6,0	10,0	8,0
WZAJEMNE WYŁĄCZANIE	8,4	3,2	5,8
EKSPLICYTNE ROZRÓŻNIANIE	2,8	6,4	4,6
ŁĄCZENIE TOŻSAMOŚCI	2,8	1,2	2,0
ZMIANA-PRZEJŚCIE	3,6	0,4	2,0
WZAJEMNE POWIĄZANIE	2,0	0,4	1,2
WARUNKOWANIE I PRZYZWAŁANIE	0,8	0,8	0,8
NEGOWANIE JEDNEGO CZŁONU	0,4	0,8	0,6
PODKREŚLANIE NIEZGODNOŚCI	0,0	0,4	0,2
<i>poza klasyfikacją</i>	<i>0,4</i>	<i>0,8</i>	<i>0,6</i>

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki zawarte w tabeli potwierdzają dominację funkcji WSPIERANIA I WSPÓLWYSTĘPOWANIA oraz ŁĄCZENIA-UJEDNOLICANIA, wskazywaną w poprzednich pracach dotyczących funkcji opozycji w dyskursie. Uderzająca wydaje się jednak dysproporcja między nimi, tj. ponaddwukrotna przewaga pierwszej z nich nad drugą, oznaczająca znacznie częstsze kontrastowanie denotatów pary *chłopiec/dziewczynka* (poprzez wiązanie z tą parą innych par opozycyjnych, czyli par B) niż jednakowe ich traktowanie (poprzez wspólne orzeczenie dla obu wyrazów). Wyniki wskazują również, że ta tendencja okazuje się niezależna od kolejności badanych wyrazów w zdaniu. Trzecia co do siły jest funkcja PORÓWNYWANIA: eksplicytne wskazywanie nierówności lub podkreślanie równości między dziewczynką a chłopcem występuje w ponad 10% zdań w analizowanym zbiorze.

Czwartą pozycję w badaniu zdobyła – nowa w stosunku do wcześniejszych prac – funkcja WSKAZYWANIA STOSUNKÓW I ZALEŻNOŚCI. Bez jej wyodrębnienia średnio 8% zbioru pozostałoby poza klasyfikacją. Kolejne dwie pozycje przypadły funkcjom WZAJEMNEGO WYŁĄCZANIA I EKSPLICYTNEGO ROZRÓŻNIANIA (razem ponad 10% zbioru), podkreślającym różnicę między członami pary i konieczność traktowania ich jako rozłącznych. Natomiast dalsze dwie pozycje, w sumie jedynie z czteroprocentowym udziałem w analizowanym zbiorze, zajmują kategorie zdań, które – przeciwnie – pokazują możliwość jednoczesnego (funkcja ŁĄCZENIA TOŻSAMOŚCI) lub sekwencyjnego (funkcja ZMIANY-PRZEJŚCIA) posiadania cech obu denotatów przez tę samą jednostkę ludzką. Pozostałe funkcje: WZAJEMNE POWIĄZANIE, WARUNKOWANIE I PRZYZWAŁANIE, NEGOWANIE JEDNEGO CZŁONU

i PODKREŚLANIE NIEZGODNOŚCI, występują w zbiorze jedynie sporadycznie. Tylko trzy zdania pozostały poza klasyfikacją (to zdania wielokrotnie złożone, w których człony badanej pary oddzielone są zdaniami składowymi).

W kolejnym paragrafie przedstawiono – poprzez analizę danych zawartych w zdaniach z najsilniejszą funkcją WSPIERANIA I WSPÓLWYSTĘPOWANIA – próbę wyodrębnienia aspektów społeczno-kulturowych kategorii dziewczynki i chłopca, których zawartość różnicuje wyraźnie obie kategorie w tekstach NKJP.

3.3. Dziewczynka a chłopiec w zdaniach z funkcją WSPIERANIA I WSPÓLWYSTĘPOWANIA

Wiele par (B) współwystępujących z wyrazami *dziewczynka/chłopiec* można traktować jako silne wskaźniki sposobu prezentowania badanej opozycji z perspektywy społeczno-kulturowej. Analiza wykazała, że tworzą one kilka grup, które można interpretować jako aspekty kategorii chłopca i dziewczynki. Przykłady tych aspektów, podane niżej, przekształcono do liczby pojedynczej form wyrazów podstawowych lub centralnych elementów syntagm, a litery „D” oraz „C” wskazują, do którego z członów pary *dziewczynka(D)/chłopiec(C)* dany wyraz czy syntagma są przypisane w zdaniu. W nawiasach podano liczbę zdań z danym elementem większą od 1.

- W kilkudziesięciu zdaniach pary B współwystępujące z badaną parą nazw płci dotyczą **czynności i zabaw** dziewczynek i chłopców oraz **obiektów powiązanych z tymi czynnościami lub zabawami**. Najczęściej pojawia się *lalka* (12), kontrastowana z takimi obiektami (niekiedy więcej niż jednym naraz), jak: *samochód* (lub *samochodzik*) (4), *pistolet* (2), *szabelka* (2), *karabin*, *fuzyjka*, *szczyryk*, *ołowiany żołnierz*, *bębenek*, *koparka*, *koń na biegunach*, *zabawka przestrzenno-konstrukcyjna*, *gra*, *chrupki Cheerios*. W tych zdaniach *lalka* jest gramatycznie i semantycznie przypisana wyrazowi *dziewczynka* (np. jako dopełnienie, por.: **Dziewczynki** będą co rok dostawały *lalki*, a **chłopcy** *szczyryki* (DC: 76)), a treść jedynego zdania z gramatycznym przyporządkowaniem lalki chłopcu jeszcze bardziej umacnia pogląd wiążący dziewczynkę z lalką: *Psychologowie eksperymentem dowiedli, że nawet jeśli podmienić dzieciom ich atrybuty, to **chłopcy** z lalek zrobią wyścigówki, a **dziewczynki** będą opiekować się koparką* (CD: 602). Charakterystyczne dla dziewczynki są także *zabawa w dom* (3), *pieczenie ciasta*, *pomaganie matkom w codziennych zajęciach*, kontrastowane z przypisywaniem chłopcom czynności typu: *ćwiczenia we władaniu bronią* taką jak *łuk*, *patyk* (2), *chodzenie po drzewach* czy *robienie lamp*. Przeciwstawiane są także rodzaje gier: *w klasy*, *w skakankę* (D) i *w piłkę nożną* (C) oraz ogólnie: *niewymagające znacznej przestrzeni* (D) vs. *potrzebujące przestrzeni* (C). Potwierdzeniem relacji między płcią a dynamiką czy przestrzennością czynności mogą być także przykłady chłpięcych zabaw typu: *gra w pingponga*, *ganiecie za fajerkami* (C), przeciwstawiane działaniom dziewczynek, polegającym jedynie na wydawaniu dźwięków, jak *ćwiczenie śpiewu w chórze*, *piszczenie*. Do omawianej kategorii można także zaliczyć zdania mówiące o **zainteresowaniach**

literackich: *Ania z Zielonego Wzgórza* (D) / *Pan Samochodzik* (C) i muzycznych: *Tatu* (D) / *Eminem* (C).

- W kilkunastu zdaniach można znaleźć opozycje dotyczące **wyglądu zewnętrznego**. Większość z nich dotyczy ubioru. W odniesieniu do dziewczynki są to: *sukienka* (lub *sukieneczka*) (5), *spódnica* (lub *spódniczka*) (2), *krynolina*, *bluzka*, *plaszczyk*, *spodnie od piżamy*, *glany*, *kapelusik*, *wstążka do włosów*, a w odniesieniu do chłopca: *koszula* (3), *spodnie* (2), *ubranko* (2), *garniturek*, *fraczek*, *sweterek*, *cylinder*, *czapeczka*, *dresy*, *krawat*. W pojedynczych zdaniach pojawiają się określenia kolorów i deseni ubrań: *biały*, *czerwony*, *w kwiatki* (D) oraz *granatowy* (C). W kilku zdaniach jest informacja o budowie ciała: słowo *piersi* (2) kontrastowane z wyrażeniami *kutasy* oraz *poziom testosteronu; przybywanie tłuszczu* (D) / *tracenie tłuszczu* (C).
- Ponadto kilka par B zawiera przeciwstawiane sobie wyrażenia związane z **wychowaniem**, np. *wychowywanie do miłości i ustepliwości* (D) / *okaleczanie emocjonalne* (C), a kilka kontrastuje **pozycje społeczno-kulturowe** chłopca i dziewczynki, np. *zostawić przy życiu, szczęśliwy* (C) / *być porzucaną, nie-szczęśliwa* (D).

4. DYSKUSJA I WNIOSKI

Dzięki zastosowaniu różnorodnych metod analizy możliwe staje się uzyskanie szerokiej i obiektywnej wiedzy na temat problemu stanowiącego przedmiot zainteresowań badacza. Pozyskiwane dane powinny się wzajemnie uzupełniać i wzbogacać. Zaletą techniki badania zaproponowanej w tej pracy jest – podobnie jak w przypadku innych analiz prowadzonych na ogólnych korpusach danego języka – obiektywizm, wynikający z wielkości i różnorodności analizowanych zasobów. Ta technika nie opiera się ani na dokładnej analizie całego tekstu, ani nawet na szczegółowej analizie semantycznej całych zdań, lecz bazuje jedynie na wyodrębnieniu tych kontekstów, które stanowią bezpośrednie ramy obejmujące badaną parę wyrazów. Zachodzi więc możliwość wystąpienia większego lub mniejszego rozdzwieńku między sugestią dotyczącą denotatów badanej pary, przenoszona przez taki bezpośredni kontekst, a ostatecznym ogólnym znaczeniem większego fragmentu lub całego tekstu (np. tekstu, którego główna tematyka nie koncentruje się na problemie różnic płci). Nie można jednak wykluczyć, że ten bezpośredni kontekst i zawarta w nim sugestia zostaną przez jakiegoś potencjalnego odbiorcę zapamiętane – może równie dobrze lub nawet lepiej niż inne fragmenty tekstu.

Zastosowana technika daje podstawę do formułowania kilku interesujących spostrzeżeń dotyczących sposobu użycia pary *chłopiec/dziewczynka* i ich porównania z danymi z innych prac.

W pracy Jonesa (2002) największy udział w 87 analizowanych zdaniach z parą *female/male* mają zdania z funkcją COORDINATED (ŁĄCZENIE-UJEDNOLICANIE) (ponad 49%) oraz ANCILLARY (WSPIERANIE I WSPÓLWYSTĘPOWANIE) (znacznie mniej: nieco ponad 26%). Opozycja *female/male* znalazła się wśród par o najwyższej proporcji zdań

niezaklasyfikowanych do jednej z ośmiu głównych funkcji. Ten udział wynosi aż 15%. Co więcej, po znormalizowaniu wyników dla wszystkich 56 par okazało się, że proporcja zdań niezakwalifikowanych do zbioru ośmiu głównych funkcji jest dla pary *female/male* wyższa (wynosi 0,76) niż dla każdej z tych ośmiu funkcji (np. dla *ANCILLARY* wynosi 0,24, a dla *coordinated* jest równa 0,69) (Jones 2002, 40–42).

Natomiast wyniki prezentowane w niniejszej pracy wskazują, że para wyrazów denotujących opozycję płci jest w tekstach NKJP przede wszystkim kontrastowana: funkcja *WSPIERANIA I WSPÓLWYSTĘPOWANIA* dominuje nad funkcją *ŁĄCZENIA-UJEDNOLICANIA*, ponadto zdania z funkcjami podkreślającymi różnice między członami pary (są to funkcje: *WSPIERANIA I WSPÓLWYSTĘPOWANIA*, *PORÓWNYWANIA*, *WZAJEMNEGO WYŁĄCZANIA*, *EKSPLICYTNEGO ROZRÓŻNIANIA*, *NEGOWANIA JEDNEGO CZŁONU*, *PODKREŚLANIA NIEZGODNOŚCI*) stanowią prawie 70% całego analizowanego zbioru, a zdania z funkcjami redukującymi w jakiś sposób te różnice (funkcje: *ŁĄCZENIA-UJEDNOLICANIA*, *ZMIANY-PRZEJŚCIA*, *ŁĄCZENIA TOŻSAMOŚCI I POWIĄZANIA*) – mniej niż jedną czwartą zbioru. Zatem w przypadku nazw denotujących bardziej jednoznacznie, niż w pracy Jonesa (2002), opozycje kategorii społeczno-kulturowych (rzeczownikowa para *dziewczynka/chłopiec* vs. rzeczownikowo-przymiotnikowa para *female/male*, która może odnosić się także do świata zwierząt) funkcja kontrastująca wyraźnie dominuje nad funkcją łączenia denotatów. Teksty zawarte w NKJP znacznie częściej wskazują na kontrasty między chłopcem a dziewczynką (lub je podkreślają) niż na podobieństwa między nimi.

Ponadto użyteczne okazało się wprowadzenie funkcji *WSKAZYWANIA STOSUNKÓW I ZALEŻNOŚCI*, której nie ma w zbiorze proponowanym przez Jonesa (2002), a bez której wyodrębnienia 40 analizowanych zdań pozostałoby bez kwalifikacji. Można dostrzec analogię między rolą tej funkcji w niniejszej analizie a stosunkowo wysokim udziałem zdań niezakwalifikowanych do żadnej z ośmiu głównych funkcji dla pary *female/male* w pracy Jonesa. Wskazuje to konieczność uzupełniania bądź – ogólniej – zmodyfikowania klasyfikacji funkcji dla tych par wyrazów, które denotują skontrastowane ze sobą kategorie społeczno-kulturowe. Relacje między denotatami takich kategorii (np. rodzaje uczuć czy typy kontaktu) stanowią istotny element wypowiedzi na ich temat.

Analiza zdań z najsilniejszą funkcją pokazała również, że atrybuty silnie kontrastujące chłopca i dziewczynkę w tekstach NKJP to przede wszystkim czynności i zabawy oraz wygląd. Można zauważyć zbieżność tego stwierdzenia z innymi typami analiz tekstów, których przedmiotem jest różnica płci powiązana z wiekiem, w tym – tekstów kierowanych do dzieci i młodzieży i sugerujących istniejące lub pożądane cechy oraz role przedstawicieli obu płci w różnym wieku. Przykładowo: w klasycznych badaniach prowadzonych przez Barbarę Szacką (1987), polegających na analizie tekstów zawartych w podręcznikach szkolnych poprzez zestawianie częstości prezentacji przedstawicieli różnej płci, w tym – prezentacji w różnych rolach i funkcjach, wykazano m.in. maskulinizację społeczności dziecięcych przedstawianych w tekstach podręcznikowych, ale przede wszystkim odnotowano różnicowanie działań: częstsze prezentowanie chłopców niż dziewczynek jako wykonujących zadania poznawcze oraz ukazywanie czynności typu szycie, gotowanie, pranie czy zmywanie jako wykonywanych głównie przez

dziewczynki (Szacka 1987, 96, 102, 123, 125). Widoczna jest zatem pewna tendencja do ukazywania w tekstach odmienności działań typowych dla przedstawicieli obu płci.

Interesujące wydaje się porównanie wyników przedstawionych tu analiz z wcześniejszym badaniem autorki niniejszej pracy (por. Mikołajczak-Matyja 2021). Badanie dotyczyło pary *kobieta/mężczyzna* i było oparte na podobnych zasadach: analizie podlegał także zbiór 500 zdań zawierających tę parę, wyselekcjonowanych z podkorpusu zrównoważonego NKJP, a narzędziem analizy stały się funkcje opisane w pracach Jonesa i jego kontynuatorów. Tabela 2 prezentuje cztery funkcje, które okazały się najsilniejsze dla obu par (dane dla pary *kobieta/mężczyzna* – por. Mikołajczak-Matyja 2021, 125). Są to te same funkcje, ale ich rangi i siła znacząco różnią się dla obu par. Dla pary *kobieta/mężczyzna* najsilniejsza jest funkcja WSKAZYWANIE STOSUNKÓW I ZALEŻNOŚCI (zdania z taką funkcją stanowią ponad jedną trzecią całego analizowanego zbioru), niewiele słabsza okazuje się funkcja WSPIERANIA I WSPÓLWYSTĘPOWANIA, trzecią pozycję uzyskuje funkcja ŁĄCZENIA-UJEDNOLICANIA, a czwartą – funkcja PORÓWNYWANIA. Zatem mimo że kontrastująca funkcja WSPIERANIA I WSPÓLWYSTĘPOWANIA, podobnie jak dla pary *dziewczynka/chłopiec*, wyraźnie dominuje nad funkcją ŁĄCZENIA-UJEDNOLICANIA (o ponad 10 punktów procentowych), to jednak pary wyrazów *kobieta* i *mężczyzna* używa się najczęściej (wewnątrz jednego zdania) w sposób wskazujący jakiś stosunek denotatu jednego wyrazu do denotatu drugiego. Nieco rzadziej natomiast porównuje się kobietę i mężczyznę niż dziewczynkę i chłopca. Dane dotyczące funkcji słabszych, nieuwzględnionych w tabeli 2, wskazują również większą siłę funkcji WZAJEMNEGO POWIĄZANIA (spokrewnionej – jak wspomniano wyżej – z funkcją WSKAZYWANIA STOSUNKÓW I ZALEŻNOŚCI) dla pary *kobieta/mężczyzna* (6%, por. Mikołajczak-Matyja 2021, 125) niż dla pary *dziewczynka/chłopiec* (1,2%). Wreszcie, w przypadku pary *kobieta/mężczyzna* znacznie mniejsza jest także dysproporcja między sumą zdań z funkcjami podkreślającymi różnice między członami pary (nieco ponad 40%) a sumą zdań z funkcjami redukującymi te różnice (26%). Zatem czynnik wieku wpływa na sposób użycia pary wyrazów z opozycją płci wewnątrz jednego zdania. Wyrazy denotujące osoby niedorośłe są silniej kontrastowane w takich zdaniach niż wyrazy denotujące osoby dorosłe lub przedstawicieli płci niezależnie od wieku.

Tabela 2

Porównanie najsilniejszych funkcji dla par *kobieta/mężczyzna* (K/M) oraz *dziewczynka/chłopiec* (D/C): procentowe udziały zdań z poszczególnymi funkcjami

funkcja	K/M	D/C
WSPIERANIE I WSPÓLWYSTĘPOWANIE	30,0	45,6
ŁĄCZENIE-UJEDNOLICANIE	17,6	19,6
PORÓWNYWANIE	7,2	11,6
WSKAZYWANIE STOSUNKÓW I ZALEŻNOŚCI	35,5	8,0

Źródło: opracowanie własne; dane dotyczące pary K/M: Mikołajczak-Matyja 2021.

Oczywiście, siłę powyższych spostrzeżeń należy relatywizować do zawartości NKJP – z uwzględnieniem sposobu doboru źródeł, proporcji poszczególnych ich typów, czasu powstania tekstów itp. Niezależnie od tego zastrzeżenia, przewaga funkcji kontrastujących, stwierdzona w analizach, może sugerować, że tendencja do dychotomizowania kategorii związanych z płcią uwidoczni się także w odniesieniu do kategorii wyznaczonych przez połączenie czynników płci i wieku. Kontrastujące użycie wyrazów denotujących takie kategorie może przyczyniać się do dalszego wyostrzenia różnic płci w świadomości odbiorców tekstów – użytkowników danego języka.

BIBLIOGRAFIA

- Baker, P. 2005. *Public Discourses of Gay Men*. London: Routledge.
- Baker, P. 2006. *Using Corpora in Discourse Analysis*. London: Continuum.
- Baker, P. 2012. „Corpora and Gender Studies”. W *Corpus Applications in Applied Linguistics*, red. K. Hyland, Ch.M. Huat, i M. Handford. London: Continuum, 100–116.
- Cruse, D.A. 1995. *Lexical Semantics*. Cambridge: University Press.
- Cruse, D.A. 2000. *Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford: University Press.
- Davies, M. 2012. „A New Approach to Oppositions in Discourse: The Role of Syntactic Frames in the Triggering of Noncanonical Oppositions”. *Journal of English Linguistics* 40 (1): 41–73.
- Davies, M. 2013. *Oppositions and Ideology in News Discourse*. London: Bloomsbury Academic.
- Górski, R.L., i M. Łaziński. 2012. „Reprezentatywność i zrównoważenie korpusu”. W *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, red. A. Przepiórkowski, M. Bańko, R.L. Górski, i B. Lewandowska-Tomaszczyk. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 25–36. http://nkjp.pl/settings/papers/NKJP_ksiazka.pdf. (17 listopada 2020).
- Hassanein, H. 2018. „Discourse Functions of Opposition in Classical Arabic: The Case in Ḥadīth Genre”. *Lingua* 201: 18–44.
- Hsu, Ch.Ch. 2015. „A Syntagmatic Analysis of Antonym Co-occurrences in Chinese: Contrastive Constructions and Co-occurrence Sequences”. *Corpora* 10 (1): 47–82.
- ISJP – Bańko M. (red.) 2000: *Inny słownik języka polskiego*. T. 1–2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jones, S. 2002. *Antonyms: A Corpus Based Perspective*. London: Routledge.
- Jones, S. 2006. „A lexico-syntactic Analysis of Antonym Co-occurrence in Spoken English”. *Text & Talk – An Interdisciplinary Journal of Language, Discourse Communication Studies* 26 (2): 191–216.
- Jones, S. 2007. „‘Opposites’ in Discourse: A Comparison of Antonym Use across Four Domains”. *Journal of Pragmatics* 39: 1105–1119.
- Jones, S., i L.M. Murphy. 2005. „Using Corpora to Investigate Antonym Acquisition”. *International Journal of Corpus Linguistics* 10 (3): 401–422.
- Jones, S., C. Paradis, L.M. Murphy, i C.C. Willners. 2007. „Googling for ‘Opposites’: A Web-based Study of Antonym Canonicity”. *Corpora* 2 (2): 129–154.
- Kostić, N. 2011. „Antonymous Frameworks in Serbian Written Discourse: Phrasal Contexts of Antonym Co-occurrence in Text”. *Poznan Studies in Contemporary Linguistics* 47 (3): 509–537.

- Kostić, N. 2015. „Antonymy in Language Use: From Core Members to Ad Hoc Couplings”. *Poznań Studies in Contemporary Linguistics* 51 (1): 133–161.
- Leech, G. 1987. *Semantics. The Study of Meaning*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Lobanova, A., T. Van Der Kleij, i J. Spenader. 2010. „Defining Antonymy: A Corpus-based Study of Opposites by Lexico-syntactic Patterns”. *International Journal of Lexicography* 23 (1): 19–53.
- Lyons, J. 1984. *Semantyka*. T. 1. tłum. A. Weinsberg. Warszawa: PWN.
- Mikołajczak-Matyja, N. 2021. „Funkcje pary leksemów *mężczyzna* i *kobieta* w zdaniach z Narodowego Korpusu Języka Polskiego i ich zastosowanie do badań nad stereotypami płci”. *Prace Językoznawcze* XXIII/3: 115–131. DOI 10.31648/pj.6840.
- Muehleisen, V., i M. Isono. 2009. „Antonymous Adjectives in Japanese Discourse”. *Journal of Pragmatics* 41: 2185–2203.
- Murphy, L.M. 2003. *Semantic Relations and the Lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Murphy, L.M., C. Paradis, C. Willners, i S. Jones. 2009. „Discourse Functions of Antonymy: A Cross-linguistic Investigation of Swedish and English”. *Journal of Pragmatics* 41: 2159–2184.
- Narodowy Korpus Języka Polskiego. <http://nkjp.pl> (październik 2020 – luty 2022).
- Pearce, M. 2008. „Investigating the Collocational Behaviour of MAN and WOMAN in the British National Corpus Using Sketch Engine”. *Corpora* 3 (1): 1–29.
- SJPPWN – *Słownik języka polskiego PWN*. <https://sjp.pwn.pl/> (15 listopada 2020).
- SJPDor – Doroszewski, W. (red.) 1958–1969: *Słownik języka polskiego*, t. 1–11. Warszawa: PWN.
- SJPDun – Dunaj, B. (red.) 1996: *Słownik współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wilga.
- Steffens, M. 2018. „Antonymic Discourse Functions and Manipulation: A Corpus Analysis of Present-day French”. *Corpus Pragmatics* 2 (3): 313–332.
- Szacka, B. 1987. „Społeczny wymiar obrazu Polski w podręcznikach szkolnych dla klas I–V szkoły podstawowej”. W *Polska dziecięca*, red. B. Szacka. Warszawa: Uniwersytet Warszawski Instytut Socjologii, 93–170.
- Szałkiewicz, L., i A. Przepiórkowski. 2012. „Anotacja morfoskładniowa”. W *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, red. A. Przepiórkowski, M. Bańko, R.L. Górski, i B. Lewandowska-Tomaszczyk. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 59–96. http://nkjp.pl/settings/papers/NKJP_ksiazka.pdf (18 listopada 2020).

‘Girl’ and ‘Boy’ in Sentences from the National Corpus of Polish. Analysis of the Functions Fulfilled by Gender Names Co-occurring within a Sentence

Keywords: semantic opposition, binary semantic opposition, gender names, corpus linguistics, sociolinguistics.

ABSTRACT

This article extends research on the semantic opposition determined by the gender factor using analyses for which the starting point is the co-occurrence of a pair of names of representatives of different genders inside sentences from the linguistic corpus. The research was carried out on the pair of words *dziewczynka* and *chłopiec* (*girl* and *boy*) denoting categories determined by the combined gender and age criteria. The aim of the study was to reveal the way boys and girls are presented in Polish corpus texts, by analysing the functions performed by the words *dziewczynka* and *chłopiec* co-occurring within sentences. The basic tool of

analysis was a set of several functions performed in sentences by pairs of words with opposite meanings, used in recent decades in work on various languages. 500 sentences containing the words *dziewczynka* and *chłopiec* were analysed, selected from the balanced sub-corpus of the National Corpus of Polish, consisting of about 250 million words. The results confirm the dominance of two functions: ANCILLARY and COORDINATED, indicated in previous works on the functions of the opposition in the discourse. The analysis also revealed a significant imbalance in the proportion of sentences with functions emphasizing differences between boy and girl (almost 70% of the entire analysed set) over sentences with functions indicating similarities between them (less than 25% of the set). It was also shown that it is necessary to distinguish an additional function illustrating the relations between the genders, such as types of feelings or types of contacts. Detailed analysis of the data contained in the sentences with the strongest function made it possible to identify several contrasting aspects of representatives of both genders, such as types of activities and games, as well as characteristics of external appearance. The obtained results were also compared with the previous analysis carried out for the pair *kobieta* and *mężczyzna* (*man* and *woman*). It was found that the age factor influences the use of a pair of words with gender opposition inside one sentence: words denoting young people are more contrasted in corpus sentences than words denoting adult people.